

EGY

ÁLLAMFOGOLYNŐ

NAPLÓJA

1852. OCTOBER 18-TÓL 1857. MÁJUS 24-IG.

ÍRTA:

PODHORAY PODHORSZKY MÁRIA.

SZÉKESFEHÉRVÁROTT,
NYOM. A „SZÉKESFEHÉRVÁR és VIDÉKE KÖNYVNYOMDÁJÁ” -BAN
1889.

ELŐSZÓ.

A tizenhárom aradi vértanuk gyászkeretbe foglalt képe csak előhírnöke volt azoknak a küzdelmes napoknak, melyeket a magyar nemzet átélt s melyek megannyi családot izgatottságban tartottak. A férj családját, az anya gyermekeivel együtt férjét siratta. Az idestova lappangót elárulta egy-egy kémkedő nyelv s a hazaszeretet szent tüze által felmelegedett szívek jutalma: halál, vagy évekig tartó börtön lett.

Átéltém, tudom! Osztályrészemül jutott a szenvedés abban a korban, midőn a szív fogékony minden szép iránt. Lelkemből rajongtam az igaz és jóért, de alig ébredtem öntudatra: elzárattott előlem a szabad út s börtönöm magányában hosszú időn keresztül a képzelet pótolta azt, mi tőlem meg volt tagadva: a szabadság!

Soraim olvasója adjon hálát Istenének, ha a magyar nemzet gyászát csak leírásból ismeri s nem élte át a forradalom szomorú napjait.

Abban a korban nem volt biztos a családi élet saját hajlékában. Ismeretlen kémek és feladóktól volt körülvéve a magyar nép. Idegen tisztviselők Ítélték élet és vagyon felett, nem kímélve apát, anyát, gyermeket.

Négy és fél év! Mily nagy idő, mennyi szenvedés, elcsüggedt remény van e szóban eltemetve. Átéltém türelemmel, önmegadással.

Négy és fél évi börtön, melyet a kémrendszer áldozata és feladás folytán részint a pesti új-épületben, részint Morvaország egyik börtönében töltöttem.

Szenvedéseim leírásával célom kimutatni: mi módon tettek a politika ürügye alatt a békés családi boldogságot tönkre; mi módon juttatták koldusbotra.

Jelen soraimban ne keressen senki irodalmi becset, mert igénytelenségem nem foglalkozik irodalommal, azért elnézést kérek.

Szerencsétlen sorsom leírásával azon édes reménynyel fogtam tollat, hogy felköltsem a részvétet irántam. Soraim elolvasása után számítva a közönség kegyére: széles körben méltányolni fogják szenvedéseimet azzal, ha jelen munkámat megveszik.

Egy aggnő kéri ezt Önöktől, ki ez által némileg is fel lesz mentve az anyagi gondok terhétől.

*A közönség rokonszenvére számítva, nagykegyű
pártfogásába ajánlom magamat.*

Székesfejérvártt, 1889.

PODHORAY PODHORSZKY MÁRIA.

A pesti új-épület.

A hó sivitó szélroham között nagy pelyhekkel hull alá. A megfagyott göröngyös földet halott-lepel borítja. Lelkemre is halott-lepelt vont a bú és a gond. Künn a járó-kelő népet időnként meg-megállítja útjában a hóförgeteg, melyben a fedélt kereső varjak kárognak kavarognak idestova.

Ablakom rostélyzata között nézem a vad zivatart, miként emel fel egy-egy kavargó szélroham a megfagyott földről hólepelt s viszi mindaddig míg útját nem állja egy-egy hófogó.

A hófödte talajon csikorogva siklik végig a szán; a kemény hidegben a lovak prüszkölve rázzák meg csöngős fejüket s kitágult orrlyukain kijövő párától egy pillanatra eloszlik a reá fagyott dér.

A fagyos föld jégfedte keblére a tavaszi nap mosolygó sugara új életet idéz; a termé-

szet rendszerének engedve a fa lassankint ki-
zöldel, virágot hajt és gyümölcsöt terem, míg
az én keblem fagyát örökké a lemondás vas-
békója zárja hideg karjaiba.

A fák száraz ágai szomorúan merednek a
ködös légbe, mint megannyi tűzrevaló. Ki hinné
hogy belsejükben élet van? hisz tavasszal lomb-
ot hajt.

Oh Isten! van-e még reménye életemnek?
Lesz-e még lelkem világában élet, mely hiva-
tásom felé vonva létcéljának megfeleljen?

Mindenek teremtője Isten! adj lelki verő-
fényt, mely fásult lényemre az örömsugarát
vesse. Hisz én oly szerencsétlen vagyok; szí-
vembe soha sem száll a vigasz szikrája.

Mélyen elgondolkozom sorsom felett s a
kinos érzet, mely lelkemhez társul szegődött,
az enyészet hatalmát hirdeti.

Évszak évszakot követ, a telet másik
váltja fel s még mindig börtönömben vagyok.

Hányadik tél ez már melyet rostélyozott
ablakomról az asztalra tett székről nézek?

Ezt kérdezem magamtól, mert unalmas
napjaimmal az idő oly lassan múlik.

Ha unalmas óráimban a természet átala-
kulását nézni akarom: azt csak az asztalra

tett székéről szemlélhetem, mert az újépületnek bedeszkázott ablakai csak felülről kapnak világosságot. így élek elhagyatva, elkülönítve a társadalomtól éltem virág-éveiben.

És miért? Emberbaráti szeretetért! Monda üdvözítőnk: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.” Hol találjuk azt most?

Önös a világ! főrugója: önzés! Még a föld is önzésből forog a nap körül, hogy termékeny ugarát kicsalja.

Engem is önzésből dugtak e négy fal közé azért, hogy általain mások emelkedhessenek, hivatal, cím és rendjelre.

Szomorú az, midőn a társadalom örömeitől megfosztva, család és baráti körből kitépve, fásult lemondásban él a szenvedő ember. Isten képére alkotott lény! Magányában csak a képzelet keresi fel lelke titkos álmait. Lelki világa ihlettel néz vissza a múltba és remény nyel a jövőbe.

Remény, remény! te isteni szikra; fenntartója az emberiségnek, vigasztaló sugara a szerencsétleneknek.

Midőn a szenvedő szívéből a remény utolsó sugara is kivész, ott már a halál birodalma kezdődik: a kétségbeesés!

Hányszor voltam már azon a ponton, hogy Önkezemmel tépjem szét létem szálait. Fásult lelkem elkészült az örök nyugalom elé, de a remény sugara lelkembe fényt lövelt . . . Szomorú szívemnek új tápot, új irányt adott, melytől megizmosodva, emelt fővel léptem újra az élet küzdterére.

Imádlak remény, létem nemtője! Remény nélkül mi lenne az ember? kivált, ha önhibája nélkül szenved mások miatt . . . Pedig engem fiatal koromban önhibám nélkül hoztak az új-épületbe, jó anyámmal együtt a miért fedelet adtunk a hajléktalannak, kenyeret az éhezőknek. Igaz, hogy az egy honatlan lengyel volt, a rendőrség szemében valószínű pária, a kit üldözni kellett s a kivel jót tenni nem volt szabad.

Az emberi szív legszebb cselekedete a jótekonyság. Tehát a szívnek e legszebb érzése bűn? Ha valaki jót tett velünk: azért bűnhődni kell?

Jó anyám érezni, a szenvedők sorsán szánakozni tanított. Szüleim nemes szívűek voltak, engem is ilyenek neveltek.

Szívtelenséggel ember nem születhetik, tehát szívtelen ember nincs! A természet egy-

formán alkotja lényeit; csak az a finom szál, mely az érzelmek rugója: az nem adatik egyformán.

A szív legnemesebb része: az ember iránt való szeretet; azon szív melyből ez hiányzik: réteggel van bevonva, melynek burkán át nem hathat a részvét, szánalom. Közömbös, fásult az minden iránt; — kihalt belőle minden érzelem.

Az ilyen szív előtt hiába hullatod könnyeidet, nincs benne szánalom, lepörög róla éppen úgy, mint az a hívatlan vendég arcodról, melyet a fájdalom érzése szemedbe csalt.

Az az örökké rezgő, mozgó húsdarab, mennyi jó és rossz ösztönök hazája! Az érzelmek hány féle világa szorult belé és ha dobogni megszűnik: vége az embernek.

Hányszor gondoltam: bár ne lenne szívem, vagy lenne érzéketlen, fásult, akkor nem volnék most itt, élő-halott.

De hiába, én már nem lehetek más, mert jó anyám embert szeretni tanított. Azért nem nézhettem mások könnyeit; azért hullanak most az én könnyeim.

Pedig most a részvét, szánalom, emberbaráti szeretet, csak szótári kifejezés. Jézus szent hagyománya mást tanít: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.” Hol találjuk ezt? Hol az igaz ember közöttünk? . . .

Egy nap következményei.

Vendégünk 1848-ik évben Lengyelországból jött szabadságharcunkba részt venni. Elhagyta hónát, családi tűzhelyét azért, hogy Magyarország függetlenségeért harcolhasson.

Anyámhoz 1851-ben, mint menekültet Meszlényiné Kossuth Zsuzsanna küldötte ajánlólevéllel továbbítás végett.

Mert szokás, sőt hazafias kötelesség volt azon időben a hontalanoknak menhelyet adni/vagy az ismerősöknek ajánlani. Az üldözött sehol sem lehetett soká, féltek a felfedeztetéstől, örök zsidóként bolyongott odább és odább . . .

Nálunk csak egy napig időzött, azután a Dunán búzáshajóval tovább utazott, mert a gőzösön utazni útlevél nélkül nem volt biztos. Dunaföldvárig Balogh Zoltán író és festő kísérte el hazafias szívességből.

Mi nem kérdeztük nevét, állását; elég volt

tudni, hogy bujdosó: befogadtuk! Bűnhódtünk érte . . .

Ha emlékembe visszaidézem a múltat: előttem áll a tény s önmagamtól kérdezem: hogy történhetett az, hogy a pesti új-épületbe kerültem?

Eszembe jut az egész esemény: vendégünkkel épp az ebédnél ültünk, midőn egy aradi ismerősünk Cs—ts Pista jött hozzánk és rémülve monda, hogy ő szökevény, bujdosó, üldözik s nem tud hová menekülni.

Anyámhoz fordult segélyért, hogy odább mehessen.

Anyám pénzt adott neki s ajánló levelet egy falusi ismerősünkhöz, de útközben elfogták s mivel a sógora egy jeles tábornok volt: ide az új-épületbe hozták. A hadbírótság kihallgatás alkalmával megkérdezte, hogy hol járt? mit művelt a fegyverletétel után?

Hálából, — hogy szerencsétlenségében támogattuk — elárult bennünket. Hihetőleg azért, hogy sorsán segíthessen.

Azt monda: „mint régi ismerősünk nálunk is megfordult; ott egy idegen ajkú egyént látott, ki hihetőleg emissárius volt, mert csak németül és franciául beszélt.”

A mostani nemzedék nem tudja, mi az: emissárius; kiket neveztek így. Az időben minden vándorló legény, vagy drótos-tótban emissáriust — politikai küldöncöt — véltek, a ki külföldről hírt hoz a menekültektől. Ezért üldözték őket.

Példát tudok erre felhozni. Egy alkalommal, midőn a folyosón rendes sétámat tettem, télnék idején, csikorgó hidegben, a kútnál egy drótos-tótot a katonák mosdattak, szappanoztak, zuhanyoztak; azután úri ruhába öltöztették és a hadbíró elé állították. A szegény, didergő drótos-tótot hiába kérdezték, hiába vallatták bárminő nyelven, azért csak tótul felelte: hogy ő árvamegyei születésű, drótostót és nem emissárius vagyok!

Emléklapomra egy szomorú nap van feljegyezve, melyen szabadságomat elveszítettem. E nap egész szomorúságával lelkembe vésődött, — felírva reá: 1852. október 18.

E nap egész életemre végzetessé vált: sírba döntötte négy és fél évi szabadságomat, jövőmet egész életemre.

Ha valaki megtanulja mi az a szabadság, élvezte a természet fenséges remekét: tudni fogja mit veszít, ha ettől megfosztják.

Ha valaki az anyaszeretet lángja mellett nevelkedett fel s fiatal éveiben ettől megfosztják: tudni fogja, mit veszített ez által. Egyszerre meg lettem fosztva szabadságomtól anyámtól; egy oly anyától, kiben összpontosult a jószívűséggel a hazaszeretet, a nemes lélekkel az önfeláldozás; egy oly anyától, ki megtanított az igaz jó és szépre és végre, ki megtanított szeretni és túrni. Szívem bálványa, mintaképe az anyáknak, szerető leányod által légy üdvözölve! . . .

Az 1852-ik év október 18-án a délutáni órákban anyámmal kézimunkánkkal foglalkozva ültünk szobánkban, midőn ajtónkon kopogtatva, azon az akkori rendőrfőnök, Prottmann József, lépett be egész apparátusával házkutatást tartani.

Bútorainkat felválták, a falról a képeket leaggatták, s széjjel tépték, ruháinkat a szekrényekből kidobálták, bútorainkat szuronynyal megkopogtatták, megböködték; a külföldre menekültektől levelet, vagy iratot kerestek. Úgy vélték, hogy összeköttetésben vagyunk a külföldre menekültekkel, mint azok megbízottjai a dolgaik elintézésében, küldöttjüket fogadjuk, rejtegetjük. Merő koholmány!

Nem találtak semmi compromittáló iratot, a vád alaptalannak bizonyult, s azért mégis Prottmann engem s anyámat külön-külön kocsin fedezet mellett az új-épületbe hozatott, hol jó anyám kebléről elszakítva külön szobába záratott; otthon pedig idegen rendőrök gazdálkodtak vagyonunkban. A Bachkorszakban az ilyféle esetek napirenden voltak. Prottmann valóságos réme volt a magyarnak, míg ellenben neje, teljesen magyar nemes úrnő volt: unokája a magyar jakobinus Sigray Jakab grófnak, a kit Martinovits és társaival 1795. május 20-án a budai vérmezőn lefejeztek.

Prottmanné magyar érzelmű nemes, szíve áldásként működött a Bachkorszakban; sok állam-fogoly neki köszönheti kiszabadítását.

A jólelkű olasz örök.

Már több éve, hogy egyedül élek szűk czellámban. Anyám a második emeleten, én az első emeleti 58. sz. szobában lakom.

Itt nemcsak záruk, ajtók, folyosók, de emeletek is választják el a szerető szíveket egymástól.

A szobák ajtaján egy tenyérnyi ablak van rostélylyal bevonva, azért, hogy azon az ör benézhessen, kikémlelve: váljon mit művel benn a fogoly? Nincs-e iron, avagy papír birtokában, hogy valakivel levelezhessen.

Pedig mily nagy jótékonyság a fogolyra, ha gondolatait papírra teheti, ezzel lelkét nemcsak nemesbíti, de egyszersmint szórakoztatja az elméjét, nehogy elhomályosodjék.

Reám nézve kétszeres jótékonyság egy darabka tiszta papír, ki anyámtól elszakítva élek örök magányomban.

A véletlen ugyan kedvez néha: könyörülő szíveket hoz elélem.

A jó olasz örök csempésznek be néha néha iront, papírt. Tettüket rokonszenv kíséri, csupa részvétből. Elviszik jó anyámhoz a tele írt lapot; viszont tőle hoznak vigaszt. Így egyesítenek szellemileg két elszakadt rokon-szívet: anyát s leányát. Emberbaráti szeretetükért az Isten áldja meg őket!

Míg az idegen föld szülte lélek jó indulattal viseltetik irántunk: addig saját honfiktársunk megkeseríti életünket.

Ha a véletlen játéka néha oly kedvező, hogy jó anyámat is ép azon órában bocsájtják rendes sétájára az emeleti folyosón a melyben engem a földszinti folyosóra: ilyenkor a folyosó ablakához állunk néma csókot intünk a viszontlátás örömére. Ez egy percnyi boldogságot az időnként sétára engedett szabadsággal fizetem, ha a profós meglátja: hozám jó és büntetésül, — mert anyámat üdvözöltem — szobámba zár.

E szívtelen embert Magyarország szülte. Tóth Józsefnek hitták.

Egyszer azt kérdeztem tőle: „Anyámat sem szabad szeretnem? Nem szabad üdvözölnöm őt, ha a folyosóról meglátom?”

Mogorva arccal felelte:

— Nem szabad sem magának, sem másnak, mert a fogház szabályai azt nem engedik.

Nem csudálkoztam felette, a megszokás közönbössé tette. Az ily ember nem szeretheti atyját, anyját, hát embertársait, hogy szerethetné? Az ily ember hivatása a könyörtelenség szíve fásult minden nemes iránt, megtagadja a természet törvényeit, mozog mint a gép, melynek főrugóját a kényszer egyengeti. Megnyugszom sorsomban áldom az alkotó erőt, hogy oly szívet adott melyben a szeretet honol.

Ha jól meggondolom, hogy mi ez az élet: egy nagy színház, melyben a színműíró: a sors, rendező: az alkotó, s a szereplők: az emberek? kiknek a rendező által már születésük alkalmával ki lett osztva a szerep s legyen az bár komoly vagy víg: el kell játszaniok. Nekem anyámmal s társaimmal a komoly szerep jutott s játszom mindaddig míg az alkotó azt nem mondja: elég!

De váljon meddig tart és miért?

R o k o n l e l k e k .

Az irányadó, rendjel-hajhászó idegen sereg találékony elmével kieszelte, hogy családom Meszlényinével, már a forradalom előtt baráti viszonyban volt.

Meszlényiné már 1852-ik évben családjával Belgiumban ette a száműzetés keserű kenyerét.

Hitték, hogy a külföldön élővel a jóbaráti viszonyt forradalom után is fentartjuk s reánk sütötték, hogy a már említett lengyelt ő küldötte hozzánk levéllel. Azt a levelet keresték, azért kutattak, hánytak fel nálunk mindent. Azt állítják, hogy a hozzánk küldött lengyel nem menekülő, hanem emissárius volt.

Mintha ilyen ifjú lényre bíznák a politikát, mint én vagyok! Bizony-bizony szűk körben forog gondolkodásuk.

Igaz, hogy Pesten cukor-utcai lakásukon mindennapos voltam náluk, mert ifjú hévvel

rajongtam személyes érdemükért, Kossuth nővéreit, nemeslelkük, magasztos gondolkodásukért családias légkörükben tisztelni, szeretni tanultam.

A forradalom előtt az általánosan tisztelt Kossuth családot nem volt bűn szeretni. Még akkor nem leste kémlelve a policej házukat megtudandó: ki megy be, vagy ki jő ki tőlük?

Az új-épület még akkor katona laktanya volt, nem pedig Kossuth neve miatt foglyokkal tele tömött fogház.

Kossuth Lajos családjával éppen olyan volt, mint más magyar család a hazában: rokon és baráti körben élt, társaságba járt, társaságot fogadott magyar vendégszeretettel.

Igaz, hogy irányadók, és vezérlő egyének voltak ők már az időben is a közművelődés terén. A szabadság, egyenlőség s testvériség hirdetése később vezette őket lépésről, lépésre a száműzetés idegen földjére, hol most már alusszák az örök álmát.

A kormányzó édes anyját és nővéreit értem feljegyzésemben. E család társaság, vagy mulatság alkalmával bizalmas körben az égi-ektől azzal a kitűnő kedélylyel volt megaján-

dékozva, mely nem minden embernek adatott meg. Szellemes éle volt lelküknek forrása. Volt alkalmam meggyőződni arról egy majális alkalmával, melyet Budavár bevétele után az örömnapi emlékére sógorom rendezett a Dunaszigeten, ki akkor R.-Almásón szolgabíró volt, ésküttje pedig Meszlényi Viktor a kormányzó úr sógora; mert Meszlényi Teréz: Kossuth Lajosné, viszont Meszlényi Rudolfné: Kossuth Zsuzsi dupla sógorok voltak. Négy érdemdús testvér frigyestült együtt.

Meszlényi Rudolfné férjével együtt 1848-előtt Fejérmegyében Sárbogárdon lakott, hol bérletföldön gazdálkodtak. Nála volt édes anyja: özv. Kossuthné. Nővérei is gyakran megfordultak nála.

Itt kezdődött ismeretségünk azon történelmi családdal, melynek majd minden nőtagja házunkhoz Pesten járt.

A szerencsétlen véget ért Meszlényi Irén férjezett Huszárné többször talált nálunk bizalmas kebelre. Baráti viszony igen, de politika nem fűzött össze bennünket soha. Mégis minő kigondolás, ráfogásokkal üldöznek!

A halálfejet ábrázoló melltű.

Az új-épület ma két vendéggel szaporodott. Ezt nem azért hozom fel, mintha ez nem volna napirenden, hanem azért, hogy előadjam, mily csekélységért fogják el manapság az embert.

Az egyik a Kossuth dalt énekelte, a másiknak lakásán Kossuth arcképét találták meg. Mindkettő árulás folytán jutott ide.

Ezért dúlták fel családi tűzhelyünket, ezért hoztak ide engem is anyámmal együtt.

Úgy mondják, hogy lakásunk két hétig rendőrfelügyelet alatt volt, a rendőrök beszélték magukat lakásunkba.

Ha ez idő alatt látogató ment hozzánk: ide kísérték kihallgatás végett, hogy honnan s hogy ismer bennünket. Váljon mit tud rólunk? Igaz-e, hogy házunk központ? Igaz-e, hogy külföldről hír jő házunkhoz s onnan odább viszik? Igaz-e, hogy új forradalmárok vagyunk? mert akkor ilyentől féltek, ennek szálait keresték.

Az Isten tudja, minő élénk színba ecseteli képzelődő tehetségök minden hihetetlen dolgot.

Sőt még azt is megtették, hogy lakóinkat ide rendelték kihallgatás végett.

Jó anyám gazdasági szempontból két szobát bérbe adott. A fiatal O ..... y herceg nevelője: Rakotcai fogadta ki, hogy növendékével tanulmányait az egyetemen folytathassa.

A lakást már honn nem létünk után foglalták el, így nem ismertek bennünket, mégis mindkettőt ide a hadbíró elé rendelték, megkérdezni, hogy minő összeköttetésben vannak velünk? Honnan ismernek? Miért laknak ott? és több eféle haszontalanságot.

Kikérdezésük s igazolásuk után haza bocsátották volna őket, de a kis herceg véletlenül halálfejet ábrázoló melltűt viselt, mely az aradi vértanuk emlékének jelvénye volt, viselőjét megbüntették. Így az ifjú herceget is az egyenlőség kedvéért két hétre itt marasztalták.

Ily csekélység miatt teremtik itt a marokkat. Ilyen korszak van most!

Egy a tizenhárom közül.

Bár mennyire óhajtok a múlt szomorú emlékétoi szabadulni: mindinkább jobban-jobban megragadja emlékező tehetségemet. A fája érzet lelkemre ónsúly gyanánt nehezedik oly tényekkel melyeknek vége tragoedia s alakjaihoz gyermekéveimnek ábrándképe fűz.

Az egyik, mint hős karddal, a másik, mint költő: tollal küzdött Magyarország függetlenségeért. Midkettő elbukott, de mindkettő neve örökké élni fog a magyar nemzet történelmében.

E két férfiú: Damjanich és Sárossy Gyula. Gyermek éveimben házunknál mindennaposak voltak. Sejthetem-e akkor, hogy e két férfi szerepet fog játszani a nehéz napokban?

A hős Damjanich a forradalom előtt még csak cs. k. verbunk-hadnagy volt, midőn szüleivel Aradon szomszédunkban lakott, a Ferdinánd-utczában; házunkat léckerítés választotta el lakásuktól. Sárossy Gyula pedig há-

zunk átellenében. E két férfi, atyám barátja volt; engem, mint kis leányt térdeiken ringattak.

Múltak az évek. Mindinkább közeledtem a szomorú napok felé, mely meghozta Damjanich tábornok kivégeztetését.

Ott voltam, láttam! Megsirattam a hőst, a hazafit, a jó barátot, ki emelt fővel ment nem érdemelt halála elé.

E naptól kedélyem nagyon megváltozott, önkénytelenül bú fedte lelkemet, a sejtelem látnoki tehetséget sugalt, s a képzelő erő elembe tárta jövőmet. E gondolatra hideg borzongás futott végig tagjaimon. Beteljesült, itt vagyok Sárossy Gyulával, kit ma láttam sétálni lánccal terhelve az újépület udvarán. Oh Isten, minő viszontlátás! . . .

A magyar bankó.

Ma pár órára kibontakoztam abból a légkörből a melyben élek. Eszembe jutott szülőföldem, gyermek éveim tanyája, az alföld; az egyik délibáb rengő-tavas pusztája, hol először láttam a napot; ott a nagy rónaságban néztem feljöttét és lenyugtat a mérhetlen láthatár szélén, hol a déli-báb tünde képlete lebegett elem. Ott fejlődött lelkem a szabad természet ölén.

Az est harang imára hívó ezüst hangja még most is fülembe cseng; vissza hívja ajkamra azt a mély áhítattal mondott imát, melyet az ég urához küldtem. Mily boldogan nőhettem volna ott fel, ha fivérem kiképezte-tése végett aradi házunkba nem kellett volna költöznünk, hol atyám haláláig köztiszteletben éltünk.

De az már régen volt! Szeretett atyám sírján is átlengett az enyészet hervasztó szele.

Szerencse, hogy nem érte meg barátai gyászos végét.

Igaz, hogy vagyoniilag jól hagyta árváit, de nem részesített többé az atyai szeretetben, áldó kezeivel nem ölelt többé keblére, szíve meghűlt, elköltözött oda, honnan nincs többé visszatérés. Atyám halálával a fájdalom ütött tanyát szívembe, s oly erős gyökeret vert, hogy azóta az örömet csak hírből ismerem. A sors csapása engemet először is igen fiatalon ért.

E csapás létkérdés volt reánk nézve, anyagilag megváltoztatta helyzetünket, de súlyát gyermekésszel nem értettem meg.

Jó anyám 1848-ban terményeit eladta ötezer forint magyar bankóért. 1849-ben a fegyverletétele után pedig elkobozták; mint értékét vesztett tárgyat elégették az aradi piacon.

Anyám bánatában fekvőségeit eladta Pestre jött lakni, hogy nővéremhez közelebb lehessen, ki férjével Fejérmegyében lakott.

Pesten még nagyobb szerencsétlenség várt reánk, mely örökre megsemmisített bennünket.

En már gyermekkorom óta a sors játéklabdája vagyok. Talán balcsillag-jegy alatt születtem?

avagy talán keresztnevem oka. S mert mondják: héberül a Mária név, fájdalom leánya. Nem tudom igaz-e? de azt tudom, érzem, hogy az élet minden fájalmát ismerem.

Vannak emberek, kiknek arcán a boldogság, megelégedés tükröződik vissza; e jelzők mind ismeretlenek előttem, az én lelkem a fájdalom tanyája.

A boldogságot, megelégedést, lelki műveltségéhez képest minden embernek joga van követelni, s ha mégis ettől meg fosztatik: nem lelkében, hanem társadalmunkban van a hiba, mely útját állja boldogságunknak. Korúak csapása ez; szülője gög és zsarnokság!

Ha egyszer lelkem elveti gyűlölt fájalmát s becsesb lesz előttem az élet, mely most még adósom, mindazon gyönyörrel, melyet követelni jogom van: drágán őrizlek meg oh szabadság, lelkemnek óhaja . . .

A jóltevő magyar nő.

Az új-épület négy szegletben épített két emeletes laktanya, köröskörül folyosókkal, mely rendes sétahelyünkül szolgál. A folyosókat ajtók zárják el, melyen kis rácsozott ablak van az őr számára.

Minden folyosón csak egy szoba ajtaját szokták felnyitni, így a négy folyosón négy szoba lakóját eresztik ki egyszerre friss levegőt szívni. A férfiak közül sokan láncsal terhelve sétálnak.

Midőn az Isten megteremti az embert, szabad akarattal ruházza fel, ad hozzá észet, és lelkének megadja mindazt az érzést, mely életében a jó utat mutatja s ha mégis akad ki elbukik: sanda lelke a rossz útra tér: válik belőle gyújtogató, orgyilkos, avagy rablógyilkos; ha az ily közönséges embert szabadságától megfosztják: ítélő bírāja hasznot tesz a társadalomnak, igazságot a törvénynek;

de ha egy lélek ment az aljas cselekedetektől, csupán azért, mert hazáját szereti s az üldözöttet pártfogolja, ezért megfosztani szabadságától, a közönséges gyújtogatóval egyrangúvá tenni, bemocskolni a tiszta nemes érzelmet ez oly bűn, melyet Isten s a társadalom egyformán elítél.

Ily gondolatokkal tépelődve léptem az ajtóhoz, hallva a kulcsok zörgését, mely a sétára menetesem engedelmét jelezte.

Ma éppen kedvezett a sors, mert egy jólelkű olasz fiú állt őrt, de nem reám vigyázott, hanem a lépcsőt leste: nem jön-e a profós a foglyokat kémlelni; ha meglátja az őrt, hogy jön: vissza fordul. Mi ekkor már tudjuk, hogy az ellenség közeledik; a folyosó közepére megyünk sétálni, ott hagyjuk a kis rácsos ablakot ahol beszélgettünk.

A véletlen kedvezése folytán, ma kellemes szórakozásban részesültem, mert a másik folyosón Gosztonyiné úrnő ajtaját is most nyitotta fel a kulcsos.

A közös szenvedés rokonszenvet fejlesztett ki köztünk. Nagyon örvendünk, ha néha egyszerre sétálva pár perczig beszélgethetünk.

Szabad perceinket ma a bizalomnak szenteltük, elbeszéltük egymásnak bajainkat.

Gosztonyiné elmondta, hogy miért és hogyan hozták ide.

Gyöngyös mellett levő birtokán lakott, hol vendégszerető házánál Sárossy Gyulának menhelyet adott.

A zsandárok saját négyes fogatán hozták ide. Két zsandár a hátulsó ülést foglalta el, egy pedig a kocsis mellé ült, Gosztonyinének az egész utón az első ülésen kellett nyomorogni a két zsandárral szemben.

Pedig éltes úrnő tiszteletet érdemel.

Szép lovagiasság a 19-ik században! Hol van itt a női tisztelet? Igaz, hogy azok a lovagok zsandárok voltak . . .

Az említett úrnőt talán a szegények nem-tője vezette ide a szenvedők segítségére, mert áldásos keze bőven osztotta jótéteményeit.

A fogház szabálya ugyan nem engedi, hogy a foglyoknál pénz legyen; ide érkezésük alkalmával az irodában elveszik tőlük, s ott a parancsnok kezeli.

Mindennap reggel kilenc órakor feljön a profósz a kapitánnyal szobalátogatást tartani, megkérdezik; mit akarunk hozatni. Az

általunk megrendelt élelmiszert felírja s azt pénzünkért megkapjuk.

Ha rokonainknak írni akarunk, egy ily alkalommal keli a profósnak mondani, az pedig a hadbírónak jelenti, mert csak a hadbíró engedelmével lehet az irodában őrizet mellett levelet írni.

Ha levelet kapunk, először ők olvassák el. Ha valami nem tetszik a levélben, kitörölik, s csak azután kapjuk meg mi.

Gosztonyiné felhasználta az engedelmet, mindennap igen sok élelmi cikket íratott fel s vásároltatott be, melyet kiosztatott a szűkölködő rabtársak között.

Sárossy Gyula szintén sokat kapott tőle; míg az új-épületben volt, mindennap küldött neki.

Vannak itt olyan rabtársak, legjobb családokból valók, kik a legszükségesebbet is nélkülözik; élelmük: menázi és prófont.

Sőt olyanok is vannak, a kik még nevéket sem mondják meg, hogy hozzátartozóikat ne kompromittálják.

Mi jó anyámmal pénzünket kétfelé osztottuk. Anyám is, én is külön költöttük. Ha a parancsnokságnál levő pénzünk elfogyott, fel-

jött a profós mondani: „tessék pénzért írni, mert elfogyott.”

— Hisz nem régen kaptunk, — mondtam. Ő azt felelte reá: „a mama sokat fogyaszt” — nála pedig az ellenkezőt, hogy én költök sokat.

Pedig jól tudtuk, mennyit használtunk el, mert feljegyeztük, de nem mertük mondani neki, mert féltünk, hogy szobáinkat kikutatja és elveszi írószereinket. Túrtuk sorsunkat önmegadással, türelemmel.

Nővérem csak küldte a pénzt, mi meg fogyasztottuk. Az elköltött összegről a profós számlát nem adott, tehát felelősségre nem is vonhattuk. Kénye-kedve szerint bánt pénzünkkel. Ha valaha szabadok leszünk: jó anyámra nem azok a boldog napok várnak többé, melyet atyám életében gondtól menten töltött: nyomorral küzdő kinteljes élet lesz az, mely a létkérdéssel foglalkozik.

A lengyel menekültek.

Az új-épületben hölgyekkel vegyest vagy százötvenen sínlődünk, megannyi egy politikai perbe keverve.

Az ország különböző részéből hoztak ide bennünket, a nélkül, hogy ismertük, vagy láttuk volna egymást valaha. Az új forradalom összekötő láncszemeit keresték bennünk. Például itt van Miskolcraól egy éltes nő, ki egy lengyel származásúnak adott szállást. E lengyel Miskolcon francia nyelvet tanított.

A kutató rendőrség kémrendszere felfedezte, hogy azon lengyel-tisztek közül való, kik 1849-ben a szabadságharc alatt az orosz seregből a magyar seregbe akartak átjöni.

Ezek közül az új-épületben vannak hatan. Ők beszéltek, hogy 1849. augusztus 13-án, midőn Görgey Világosnál gr. Rüdiger Fedor orosz tábornok előtt letette a fegyvert: Rüdiger kezébe névjegyzéket adott egy főtiszt, kinek ne-

vét ők átkozták, de én elhallgatom. Az átadott lapra reá volt jegyezve azoknak a lengyel tiszteknek a névsora, kik az oroszoktól a honvédekhez akartak átszökni, csak alkalomra vártak.

A hat lengyel tiszt Magyarországon maradt, mert félték, hogy Szibériába hurcoltatják őket. Miskolc vidékén telepedtek le, hol különböző foglalkozásból éltek. Névszerint: gr. Zsurovszky, gr. Dobrovszky, gr. Szeturszky, br. Eázsinszky, br. Novitzky és Polák. Mind a hatan türelemmel várták szabadulásukat.

Az egyik francia nyelvet, a másik zongorát, a harmadik festeni, a negyedik vívni tanított. Az ötödik magántanító volt, a hatodik a Tisza-gőzösön, mint ellenőr szolgált. Mindenütt szívesen alkalmazták őket, mert ismerték helyzetüket.

Ki Polák néven van itt, az született nevét nem meri megmondani, de honfitársai azt mondják, hogy igen magas születésű, a cár főtisztje volt. Miskolcon francia nyelv tanításból élt. Ő végette hozták ide az imént említett koros nőt; nála csak mint szobaúr lakott hónapos szobában.

Jó tettéért e nő már másfél éve, hogy az új-épületben fogva van.

Az említett Polák nevű lengyel neve eltagadásáért nagyon megbűnhődött: a haditörvényszék húsz botbüntetésre ítélte, mely ítélet minden fogoly jelenlétében rajta végre is hajtattott. Ily módon meggyaláznai a katonát, az embert!

A büntetés végrehajtását mindnyájunknak nézni kellett, hogy példát vegyünk róla.

Polákot, mivel hogy orosz alattvaló volt: Oroszországba küldték.

Azt a finom külsővel megáldott magas, sovány barna arcot, míg élek nem fogom feledni. Nem a fájdalom, hanem a megaláztatás látszott rajta.

Néha, ha az őr megengedte, beszéltem vele. Görgeyt szidta!

Ugyan minő lehet azon ember lelkiismerete, — monda — ki annyi szerencsétlenségnek okozója volt? Hogy alhatik nyugodtan? Az Isten előtt felelős az ártatlanok véérért és a börtönben sínlődők könnyeiért. „Miatta akasztófává váltak tölgyeink, s földönfutóvá honfiaink.”

Négy kivégzés egyszerre.

Beállt az est. A lehanyatló nap utolsó sugara még egyszer kibontakozik a hegy ormok mögül, ablakom rostélyzatot keresi fel, megtört fénye bizalmasan játszadozik arcom körül. Merően nézem, mint húzódik lejjebb, lejjebb. Vértörös színe megaranyozza a vele egy vonalban fekvő tájat, egész a hegyormokig húzódik az aranyzalag, mely a nap lenyugtával játszi könnyűséggel húzódik odább és odább, míg végre teljesen eloszlik, hagy maga után sötétséget, milyen lelkemben van. Majd a hold szelíd sugarával köszönt be cellám rostélyzatán, kísérteties halvány fényt áraszt börtönöm falára, melynek felső sarkán — hol a pók szövő hálóját — fénye megtörik. Mily könnyű ügyességgel ereszti széjjel szálait, aztán szövő össze, mint akár egy tanult szövő, ki vetélője segítségével alkot remek munkát.

Nem tudok aludni. Ez a kísérteties halvány fény gondolatomat a múltra kergeti, felidézi emlékemben a lezajlott napokat, majd ismét a jövő kétséges reménye izgatja képzelőerőmet ... Oh Isten, ne többet erről, mert ennek útja az örületbe visz . . .

Az mondják, hogy státusfogoly vagyok, de mit jelent e szó?

Dicsőséges szenvedést, mondják azok, kik ezt nem érezték. En az emberiskolájának nevezem. Itt az események és történetek színpadán valóban sokat tanulhat, tapasztalhat az ember.

Itt láttam hazám fiait halálra kísérni. Hallom ablakom alatt a felvont fegyver durranását. Tudom, hogy egy emberrel ismét kevesebb, pedig annak is van családja, melyet szeretett, de melyet kénytelen volt elhagyni, és e család most a drága halottat a távolból siratja. Irtózatossá válik! . . .

Miért is szabnak oly nehéz büntetést azokra, kik hazájukat szeretik? Vétek szeretni azt a földet, melyben az első napsugár üdvözölte ringó bölcsőnket?

Néha a legnagyobb gonosztevő kegyelmet

kap, de a hazáért lángoló kebel idegen földön hal el, vagy itt agyon lövetik.

A régi korban szintén ezt tették a fari-zeusok, midőn Krisztus urunkat Pilátus előtt bevádolták, azért, mert hitét megváltoztatta, a keresztény hitet a hívők tulajdonává tette: keresztre feszítették. Az eszme, melyet hirdett, magasztos volt az összes emberiségre. Kínszenvedéseivel megalapította a keresztényhitet, mely nevével együtt élni fog örökkön-örökké.

Tegnap a haditörvényszék négy magyar parasztot agyonlövetett, a miért egy zsandárt a korcsmában megverték . . .

Szemet szemért, kezet kézért; így ítélte a régi kor. A mostani négy életet ad az enyészetnek egy testi sértés miatt. Az ily törvény még a vad népek előtt is ismeretlen.

Szegény embertársaim, reggeli sétám alatt még beszéltem velők, mikor a hadbíró elé vették őket. Estére kelve mind a négyet láttam a pap előtt térdelve imádkozni az udvaron.

Borzasztó látvány volt . . . Még most is hideg borzongás fut végig tagjaimon, ha reá gondolok . . .

De hallga, valami szokatlan történik itt; & folyosón lépteket hallok s kulcszörgést. Mit jelenthez ez? A szomszéd-szobát felnyitják, — mit csinálhatnak most ott?

A kíváncsiságtól vezetve felkeltem, az ajtómon levő ablakhoz álltam, megtudandó, váljon mi történik szomszédomban?

Láttam egy emberi hullát lepedőbe takarva, a katonák által a folyosón végig hurcolni. Hallottam egy kocsit az udvarból kirobogni.

— Ki halt meg? — kérdem önmagamtól. De csitt, az örök suttogva beszélnek: „egy szerzetes felakasztotta magát.” Rémület fogott el, tudva azt, hogy a mellettem levő szobában egy aradi minorita főpap volt bezárva. Koszkanak hitták. Ismertem Aradról, hol nővéreinek kötőintézetök volt. A forradalom előtti években kötni tanítottak.

Mi vihette e nemes lelket ez elhatározásra, hogy önkezével vessen véget életének?

Borzasztó hely, észbontó állapot! . . .

Hallottam, hogy Koszka a dollár-ügybe volt keverve. Társait akarta megmenteni, hogy ne kelljen vallania.

Nemes lélek, tiszta szív, nyugodjál békével! . . .

Az izgatottság bágyadta tette tagjaimat,
az álom önkéntelenül szempilláimra nehezedik.
Oh jóltevő álom, éjszakára kelve te enyhíted
lelkem fájdalmát . . .

Kihallgatás.

Ma a hadbíró magához rendelt kihallgatásra. Kérdéseivel agyon- meg agyon gyötört. A fejem is zúg belé, annyit beszélt.

Kérdezte tőlem:

— Igaz-e, hogy én egy levelet kaptam Londonból, melynek kulcsa L. betű. Címe: Máriának a gazdától? Az L. betűbe titkos írás van; hol van a kulcsa? Hová rejtette a kivágott nagy L. betűt?

Én nem láttam soha ilyen betűt. Nem kaptam levelet senkitől.

— Ne tagadja. Bécsben elfogtak egy emissáriust, annak a gallérjában volt egy ilyen című levél bevarrva.

— De ha ezt elvették Bécsben, akkor én nem kaphattam meg?

— No az más! De kegyed is kapott már egyet? Igaz, hogy Meszlényiné kegyedet bízta meg az íly levelek továbbítására?

— Már hogy lenne igaz! Merő koholmány! Valami regényes képzelet kigondolása. Nem szorultak a külföldre mének vök reám, hogy érdekökben működjem. Magyarországon van elég tekintélyes hazafi, aki illetékes azt megtenni. Kérem kapitány úr, miért gondolják azt, hogy Meszlényiné politikába avatkozott s hogy éppen engem bízott meg? Hiszen van elég Mária nevű egyén Magyarországon, ki tudja, melyikhez szól a kérdéses levél?

— Nem, nem! Azon Mária csak kegyed lehet összeköttetésénél fogva. Meszlényiné pedig Kossuth nővére. És ha mindent bevall őszintén: tekintetbe vesszük fiatalságát, tapasztalatlanságát, ha Ő felsége a királynénak fia születik, szabadon bocsájtjuk.

— De ha nem tudok semmit, nem vallhatok. Hazudni pedig nem akarok. Ki tilthatja meg nékem azon feltevést, hogy ezen vád koholmány megrontásomra?

— No ne tagadja, mi mindent tudunk. Már 1850-ben jött volna egy ily küldönc Kossuth családhoz, de az éber rendőrség Bécsben elfogta és börtönbe vetette. A küldönc, hogy titkát el ne árulja: éjjel szalma-ágyát felgyújtotta s azon fekve megfulladt. E ma-

kacs ember neve Máty volt. Hallott róla valamit? Hiszen kegyed gyakran volt Meszlényinénél. Legyen őszinte, mit hallott náluk?

— Semmit! A miről beszélgettünk, az közönyös dolog volt. Nagyon fiatal voltam arra, hogy velem komoly politikai dologról társalogjanak. Különbén is, ne higgye a kapitány ur, mivelhogy fiatal vagyok, szép szóért vagy biztatásokért valakit eláruljak. Az árulókat gyűlölöm, a rabságot pedig már megszoktam, az álbiztatásokat meg éppen nem hiszem.

— No ne makacskodjék mert úgy jár, mint az a Polák nevű lengyel! Emlékszik reá!

— Nagyon jól emlékszem, nem is fogom elfelejteni soha. Az Isten szeme örködik az igazak felett, rá bízom sorsomat.

— Holnapig gondolkozzék; most visszamehet szobájába.

— A börtönömbé, — feleltem.

A szuronyos őr kíséretében a mint celámba értem, térdre borulva kértem az Istent, adjon erőt és kitartást. Sejtelmem súgta, a hadbíró valami újszerű politikai titkot akar belőlem kicsalni, de én nem tudok semmit.

A hadbírótság katonákból alakult törvényszék, melyben a közembertől kezdve a főtisz-

tig minden rang képviselve van. Az auditor kérdez, a hadbíró ítéel. Ezek kezében van sor-sunk . . . Idegen elem, melytől jót nem várhatunk. Ezek a szabály-hősök Forschrift szerint ítéelnek. Jót nem reméllek.

Ma ismét behivattak kihallgatás végett. Az auditor egy iratsomó közül kikeresett egy levelet, azt megmutatta s monda:

— Kegyetek nemcsak a lengyelnek adtak szállást, hanem egy magyar miniszternek is, kit 1849-ben rejtegettek. Ki volt az? Itt van levele Amerikából, melyben megköszöni, hogy a meszes-gödörben menhelyet adtak neki. Ki volt az?

— Kérem kapitány úr, e váddal ne terheljen, mert ez a sógorom házánál történt falun. De mivel a levélben fel van említve a meszes-gödör, tehát nem tagadhatom, hogy ott a békák társaságában nemcsak Madarász László egykori miniszter, hanem annak osztálytanácsosa, Kovátsits szintén vele töltött néhány napot. Sógorom nem a minisztert, hanem gyermekkori barátját rejtegette.

— De hát miért nem jelentette fel azonnal? Hiszen az nagyon veszedelmes egyén volt.

— Mert az is féltette életét.

— Mégis, hogy menekülhetett külföldre segédkezés nélkül? Nem volt útlevele.

— Egy cipészlegénytől vett vándorkönyvet, azzal ment ki.

De hol láttamoztatta?

— E tárgyról nem tudok többet mondani. Kérem e vádat reám nézve semmisnek nyilvánítani.

Mint már említém: a forradalom vihara, majd minden családot érintett romboló dühével.

A világosi fegyverletétel után egyik rokonom férje: Schatzberg Károly honvédszázados volt az aradi vár foglyai között elítélve.

Nevezett ifjú nőrokonom alig volt hat hétfig férjezett: férjétől máris megfosztatott.

A szép asszony szétdúlt reménynyel járt be a várba férjét látogatni. Engem többször magával vitt. Ott láttam először várfoglyokat.

Ez a végzetszerű sors ilyenkor jósként szállt lelkemre. Sejtelmem volt-e, hogy pár év múlva ilyen sorsban részesülök?

A szegény fiatal nő, lázas hévvel csókolta férje bilincsbe zárt kezét, melyre 16 év volt bevésve. . .

Ott láttam a magyarsereg tiszti-karát, a magyar nemzet hős fiait láncsal terhelve sétálni.

Némelyek ruháján még az arany-zsinór foszlánya lógott, mert soknak a podgyásza a társzekéren maradt. Ingóságuk oda veszett. Mindent nélkülözve nyomorogtak a vár kazamatáiban, elítélve, tíz, tizenöt, húsz évre.

Miért nem láthatta Görgey áldozatait? . . .

De nem időzöm e szomorú kép visszaemlékezésével; elég volt azt látni, hogy soha el ne felejtsem. Most is azért hozom fel, mert alapul szolgált itt egyik vádponthoz.

*

A harmadik kihallgatáson az auditor kérdezte tőlem:

— Igaz-e, hogy kegyed az aradi várban járt, ott a várfoglyokkal fraternizált? mi célból tette?

— Igaz, hogy voltam az aradi várban rokonomat látogatni, de e látogatás a várparancsnok engedelmével történt. Ő adott passirscheint.

— De kegyetek 1850-ben húsvét ünnepén négy elítélt várfoglyot házuknál megvendégelték. Miért tették azt?

— Szeretetből, emberbaráti kötelességből.

Mert azok családjaiktól távol voltak, húsvéti ünnepek örömtelen lett volna. Különben a foglyokat nem én, hanem bátyám vendégelte meg. Kis-korú vagyok, teljhatalmúlag nem rendelkezhettem házunknál, e szerint vendéget nem is hívhattam. A megvendégelt foglyok közül az egyik: Schatzberg Károly rokonunk volt; a másik három: ennek barátjai.

Az ily nemű vendégszeretetet nemcsak mi gyakoroltuk. Tessék megkérdeztetni Arad város lakóságától, hogy az ünnepi ebédre majd minden család kért ki a várparancsnoktól elítélt honvédtisztet.

A várparancsnok emberbaráti szeretetből megengedte, hogy a jelzett tisztek őrkíséret mellett esti hét óráig künn maradhassanak.

1850-ik évben Aradon a húsvéti ünnepet emlékezetes nappá tette a felebaráti szeretet gyakorlása. Tett, ki mit tehetett, adott, ki mit adhatott.

Arad város lakósága szekér számra küldte a várba az ajándékot — sonkát és kalácsot — az elítéltek számára. Azért most nem lehet büntetni senkit.

Kérem ezen dolgok alól, mint reám nem tartozók: felmenteni.

— Az előadottakon kívül nem tud egyebet? kérdé tőlem az auditor.

— Nem! Amit tudtam mindent elmondtam.

— Jól van, mehet. Ha szükség lesz reá, hivatom.

Alkalmasnak vélem felemlíteni, hogy az 1850-ik év húsvét ünnepére kikért honvédtisztek beszéltek nálunk, miszerint Görgey fivére ki szintén a várban fogva volt, panaszkolt nekik: „engem kerülnek nevéért, senki sem hitt meg ünnepi ebédre. Én nem vagyok oka a világos-vári fegyverletételnek.”

Görgey fivére — ha jól emlékszem: Armin — szintén a többi elítéltek között volt.

— Arra azonban emlékszem, hogy rokonnaimmal abban a kazamatában is voltam valakit látogatni a melyben Görgey lakott. Kezén lábán lánc volt, mint a többinek. Gyermeteg naivsággal kérdeztem tőle: — „Nehéz-e a lánc, melyet fivére veretett reája?” Könnyes szemmel nézett reám.

Nagyon megbántam kérdésemet. Önmagam

előtt szégyenlettem s pirulva tovább mentem.

De nem csodálkozom felette, hogy olyan kérdést intéztem hozzá, hisz a várban egész nap nem hallottam egyebet a honvédek szájából, mint Görgeyt szidni átkozni. Azért voltam goromba.

Visszaemlékezések.

Az aradi vár a Maros partján épült erősség, körül építve több bástya-sorral, melynek füvei benőtt oldalán a lőrések, mint megannyi óriási szemek néznek a távolba.

A bástyákat széles vízárók keríti be, melyen hidak vezetnek keresztül az utolsó bástyához, hol a várkapu van. A várkapunál erős vaslakatokon függ a felvonóhíd, mely a vár belsejébe vezet, hol legelőször is szembe ötlik az örökkel megrakott őrtanya.

A bástya belsejében vannak a katonai lakatanyák a kazamatákban. Abban laktak a várfoglyok is. Rokonom szobája a déli, Görgey-é pedig az északi kazamatában volt.

A forradalom előtt gyermekkoromban sokszor voltam az aradi várban. Szüleim majd minden szombaton bekocsiztak velem Aradra s elvittek a várba térzenét hallgatni.

A vár belseje egyszersmind sétahely is volt,

köröskörül befásítva. A tisztek kertje között volt a térzene.

Az időben nem volt még ellenségeskedés a várbeli és a városi lakósok között. Tömege- sen jártak be a várba térzenét hallgatni.

Atyám jó viszonyban volt a várparancs- nokkal, az ő kedvéért járt be a várba. Nagy- atyám szintén tábornok volt, atyám azért vonzódott a katonasághoz. Testtel, lélekkel magyar érzelmű volt. Házánál csak a Bihari nótáját huzattá,s a mohácsi gyászdalt énekelte:

„Hol vagy Lajos, magyarok királya?
Néked a török Mohácsnál sirt ása . . .
Mohács, Mohács, nemes véráztatta föld
Nemzetem temetője” . . .

Világosvár gyermekkoromban kedvenc szó- rakoási helyem volt. Atyámnak a hegyalján volt szőlője. Onnan minden szüretkor felmen- tünk a várromokat megnézni. Négy fala ép volt még akkor, de időrongált ablakán csak a szél susogott szellemi dalt.

Alig vártam, hogy felérjünk a hegy ormára, mert alulról nézve, úgy tűnt fel gyermeteg képzeletemnek a sűrű köddel borított hegytető csúcsos várromjával, mint valami finom lepel- lel bevont tündérkastély.

Órákig néztem a ködpára kavargó játékát, mely a bércek ormán lebegett, alá és fel úzve egymást, mint bárányfelhők az égen.

A moh-lepte várfala tele volt írva nevekkel. Én is bevéstem a várfalba nevemet, de az idő romboló keze tudom letörölte már.

Ki hitte volna akkor, hogy Világos olyan szomorú történeti helylyé váljék . . .

Világos magyarádi-hegylánc vadregényes hegyvidéke, gyermekeveimnek mulatótanyája. Az erdővel fedett bércek alja szőlővel van beültetve, és hol a termőföld megszűnik: szikla és kavics között forrás bugyog, mely lassankint patakká fejlődve folyik alá; esős időben folyammá válva, magával sodor mindent, mi útjába akad.

Ott időzésem alkalmával egyszer vihar támadt. A vad bércek ormán villám cikázott. A megáradt patak rohamos eséssel ömlött alá, medrén túlcsapva, a hullámok háta az erdő gyümölcseit hozta magával.

Volt öröm a gyermeksereg között. Alig vártuk, hogy az eső megszűnjék s midőn végre kitisztult, én is siettem a többi román gyermekkel a patakban gyümölcsöt halászni.

Míg emlékem a múlton révedez, előttem áll jelenem egész borzasztóságával. Ha vidám gyermekéveimet, serdülő koromat nem töltöttem volna gondtól menten, ha fiatal éveimben jószág, szeretet nem környezett volna, ha nem olyan légkörben nevelkedtem volna fel, mely a léleknek tápot nyújt mindarra a mi szép és nemes: talán nem esnék oly zokon fogságom. De így összehasonlítva jelen helyzetemet a múlt kedves emlékével, kétes jövőmmel előttem áll minden szenvedésem.

Most hoztak az új-épületbe három székely-hölgyet Erdélyből. El vannak ítélve 10-15-20 évre, azért mert a székely-honvédeknek 1848-ban zászlót csináltak. Szoros őrizet mellett viszik őket Józsefstadtba, büntetésök rendeltetése helyére. Itt csak pár napig pihennek.

Szegény Szentkirályiné, Kenderessiné, menynyit szenvedhettek, elhagyva hazát, családot, tán gyermeköket is.

Hát az én sorsom váljon milyen lesz? Mi vár reám? Börtön-e, avagy szabadságommal örökös nyomorral küzdés?

Hatalommal bíró emberek, kezetekbe van adva a jog az ember szabadságával, esetleg életével rendelkezni. Miért éltek vissza e ha-

talommal? Nem tudjátok-e azt, hogy egy-egy jogtalan tetteteket az Isten s a társadalom számon fogja kérni? s ha ezért e földön felelőségre nem veendnek: az Isten fogja a jogtalan cselekedetet számon kérni . . .

A késő esti látogatás.

A fogházban már csend van; a foglyok mind szobáikba zárattak. Az egyedüllet oly borzasztó. A folyosón az őrlépéseinek egyhangú kopogása meg-meg zavarja gondolatmenetét. Ez a szűk ketrec mennyi sorvasztó gondnak, bánatnak tanyája . . .

Szobám ajtaján kopogást hallok, örömmel szaladok ajtómró stélyzatához, mert tudom, hogy jó nemtóm: Teleki Blanka grófnő jeladása az.

Az ő ajtaja nincs bezárva. Különös kedvezményből akkor mehet ki a folyosóra, mikor akar. De többnyire azon időt választja, midőn már minden csendes, a folyosók üresek.

Ő is érzi a társaság hiányát, mert ő is magánosan van szobájában. Minden este megkopogtatja ajtómat, melynek rostélyához állva, hallgatom beszédjét.

A fenkölt lelkű grófné valóságos univer-

zális genie: fest, szobrot farag és ír. — Ezek mind oly tulajdonok, melyből egy is ritkán adatott¹ meg egy-egy embernek. Ezenfelül hét nyelvet beszél. A török nyelvet most tanulja. Társaságában lenni élvezet.

Itt folytonos megjegyzések, zaklatásoknak van kitéve a grófnő, a miért törökül tanul. Különféle gyanúra, következtetésre ad okot: valjón mit akar a török nyelvvel? Talán, hogy a Törökországban élő emigránsokkal levelezhessen?

A hadbírósnál senki sem tud törökü. Mert haragusznak reá, mert nem tudják elolvasni a grófnő török jegyzéseit.

Esti sétája alkalmával akárhányszor panaszkolta a grófnő, hogy leveleit a postán elfogják és csupa malíciából elferdítik. Az ily elferdítésből gyanú származik s ha ez megfogamzott: készen van a terhelő ok, mely sietteti elítéltetését.

Egy alkalommal Parisba irt nővérenek levelet, a melyben intézete számára francia könyveket kért. Rövidítés okáért a francia szó f. betűvel volt jelezve.

A német fordító az f. betűt „forradalom”-ra fordította s így lett belőle:

Küldjél nekem forradalmi könyveket intézetem számára.

Többször monda a grófnő, midőn e tárgyról beszélt velem:

— Egyedül állok a világban, nincs férjem, gyermekem. Tanulmányaimat hasznossá akartam tenni; épp azért egy intézetet létesítettem, a melyben a legjobb tanerőket alkalmaztam, hogy jövőre e hazának nagy tehetségeket neveltethessek. A főrangú gyermekek többnyire vézna alkatúak, ezeket akartam spártai módon megedzve neveltetni, de a rendőrség beleavatkozott, megtiltotta és Leövei Klárával, az intézet tanítónőjével ide hozott. Hogy mit akarnak velem: nem tudom. Rokonaimnak megtiltottam, részemre kegyelmet kieszközölni.

Sajnálatos, hogy elferdített vádak alapján elítélik s szerencsétlenné teszik a legelső családok tagjait . . .

Ily módon büntetik majd a közbecsülésre érdemes grófnőt is, ki csak szépet, jót és nemeset tett életében.

Mennyit tanultam tőle, mennyi jót köszönhetek neki. Lelkemnek irányt mutatott. Számtalan csüggedésem közepett vigasztalom volt!

Beszélt utazásairól, művészetéről, zenéről s több oly dolgokról, melyek képzelő-erőmet túlszárnyalták.

Az az idő, melyet társaságában töltöttem: gyorsan repült; felejttem minden szenvedésem.

Egyszer kis szürke márványból készült Mária szobrocskát hozott elem, melyet az új-épületben faragott nővérenek emlékül.

Biztatott, hogy tétlenül ne legyek soha. Lelkemet mindig foglalkoztassam, akkor nem fogok unatkozni; helyzetem tűrhetőbbé válik. Adott rajzszereket, hogy titokban képezhessem magam.

A sors megirigyelte boldogságomat, a kellemes óráktól — melyeket a grófnővel szerencsés valék eltölthetni — a haditörvényszék megfosztott, mert tíz évre elítélte és külföldi várba küldte. . .

Azóta nem láttam őt... Külföldön halt meg.

Midőn az ítélet kihirdetése után a haditörvényszéktől visszajött: büszke, szép arca kivolt pirulva, fekete szemei tűzben égtek. Indulatosan monda:

— Elítéltek tíz évre. Ha valaha szabadok leszünk: keresse fel lakásomat. Ha az együt-

lét bizalmas, barátságos szint öltött közöttünk s lelke rokonszenvezett enyémmel: szeressen mindig. Ha van számomra emlékében lap, melyre nevem fel lesz írva: jussak eszébe. Áldja Isten! . . .

Elválásakor kezét fogott velem, melyet — könnyeimmel áztatva — megcsókoltam.

Most a hála kegyeletét rovom le emlékének, midőn jelen soraimban felőle megemlékezem, mert áldásos jelenléte szükségét elvesztése által kétszeresen érzem e magányosságban.

Hozzád fordulok emlékező-tehetség, had idézzem emlékem lapjára kiket szerettem, kiknek társaságában egykor oly boldog voltam: nagyon tisztelt

Kossuth család.

Mielőtt e tárgyra térnék, szükségesnek vélem az összefüggés végett megemlíteni, miszerint nővérem fejgörcse miatt kénytelen volt Budapestre jönni, magát gyógyíttatni. Gárdos orvos gyógykezelt az akkor divatba jött magnetizmussal.

Történetesen Protzman József is szintén fejgörcsben szenvedett s őt is Gárdos orvos gyógyította ugyanazon mód szerint. A gyógykezelés alatt a rendőrségnél sok titkos dolgot hallott, az orvos. A többek közül arról is ott értesült, hogy Kossuth családnál házkutatást fognak tartani.

Egy este szokatlan órában jött hozzánk az orvos és monda, hogy Bécsből a rendőrséghez parancs érkezett Meszlényinénél házkutatást tartani, esetleg elfogni.

Az orvos kérte anyámat, hogy figyelmeztetés végett küldjön el engem Meszlényiékhez,

hogy égessenek el minden compromittáló papírt, levelet, kivált, ha ez utóbbiak külföldről valók.

Én, mint fiatal — a rendőrség előtt számba nem vehető egyén — bátran, feltűnőség nélkül mehettem hozzájuk, mert az átellenes boltok és kapuk alatt kémek leselkedtek, váljon kik járnak oda, és a ki hozzájuk menni bátorkodott: a rendőrség szemében compromittált egyén lett. Ez gátolta az orvost, hogy személyesen nem értesíthette a nagyrabecsült családot.

Keresztes Zsigmond kíséretében azonnal Meszlényiékhez mentem. Éppen a vacsorához készülődtek, midőn a szobába léptem. Meszlényiné elibém jött s kérdezte:

— Kis húgom mi baj van? nagyon halvány. Mi hírt hozottá A késő estéli látogatásnak nagy oka lehet. Valami baj van?

— Még pedig nagy, — felelém — és elmondtam küldetésem célját, azon hozzátevással, hogy Jubál nevelő azonnal utazzék el Pestről, mert elfogják.

Jubál nem akart szökni, ott maradt és engem szívességből haza kísért. Másnap a házkutatás megtörtént; a nevelőt elfogták, bebör-

tönözték és nemsokára agyonlőtték, hogy miért, nem tudom. Kossuth családot pedig száműzték; nem láttam őket többé.

A forradalom után a Kossuth család nőtagjai még Magyarországon maradtak. A kormányzó úr édes anyja és nővérei, azok gyermekei, sőt Kossuth fiai is. Ez utóbbiak külföldre való szállítását megírta már avatottabb toll. Én csak édes anyjáról és nővéreiről akarok beszélni.

Meszlényiné, Rutkayné, Zsuláfszkiné úrhölgyek és édes anyjok özvegy Kossuthnéról.

Meszlényiné szép, szőke nő volt, égszín szemekkel. Gyönyörű haja oly hosszú volt, hogy többször kezére csavarhatta. Midőn fésülködött gyakran néztem, hogy vagdalja le a fonatok végét, mert nem bírta kifésülni. Levágott hajából kértem s kis keretbe tettem tisztelem jeléül, nevét aláírtam, de elfogatásunk alkalmával lakásunkon maradt s elveszett.

Zsuláfszkiné barna, sugár alakú nő volt, Rutkayné pedig kövéres delnő kék szemekkel. A sok tisztelői közül annyi év után tudom nem emlékezik már igénytelenségemre; mert csak ő van még életben az említett családtagok közül.

A kormányzó úr édes anyja, tiszteletre méltó, szerény, szellemdús matróna volt; a fényűzést gyűlölte.

Egyszer ünnepelt körében voltam, midőn beszédközben monda:

— Nagyon bánt e bársony bútor; ha reá nézek, eszembe jut: hány hazafinak nincs most fedele, mi pedig bársony székeken ülünk.

— De jó anyám, e bársony bútort nem mi vettük. A főúrnók küldöttek anyámnak kegyeletből, felelte egyik leánya.

— Az mindegy. Fáj, ha reá gondolok, hogy a kik bársonyban születtek a forradalom előtt, most földönfutók! A szájalom, könnyeket csalt szemébe. Látva az aggnő arcáról a részvét könnyeit leperegni, mindnyájan sírtunk.

Ma még ölelhattük ismerőseinket, másnapra kelve sirathattuk, mint halottat.

Kossuth családot a forradalom rendes életmódjukból kizaklatta, annak lezajgása után nélkülözéssel küzdöttek. Hogy ezt elkerüljék, biztos életmódjuk lehessen: Meszlényiné fiú tanulók számára intézetet alakított, melynek tanára és felügyelője Jubál, székesfehérvári születésű, szép fekete hajú és szakálú ifjú volt.

A Magyarországon maradt Kossuth család szála volt a rendőrség szemében; azt hitték, hogy emigránsokkal vannak összekötésben. Az új forradalom központját vélték házukban rejteni, azért szemmel kísérték a nálok megfordultakat. Az intézetet is beakarták tiltani, hogy a hazaszeretet s a szabad gondolkodást meg ne tanulhassák az intézet hallgatói.

Meszlényiné tiltakozott, mert életkérdés, létfenntartás volt családjának az intézet fennállása, mert férje Meszlényi Rudolf még 1848. márciusban, midőn a pozsonyi országgyűlésről a székesfehérvári megyei gyűlésre jött, meghozni a jó hírt a jobbágyak felszabadításáról, útközben meghűlt, s meghalt. Nejével két leánykát hagyott maga után, vagyont pedig keveset.

Meszlényi Székesfehérváron nyugszik a Szt.-Háromsághoz címzett temetőben egy veres piramid alatt, melynek sírverset, neje Kossuth Zsuzsi írta és vésette emlékkövére. Nyugodjék békével. Elköltözött lelke, már régen egyesült neje lelkével!

Hogy mennyire szerette a pesti közönség a benn maradt családot, tanúsítja az, hogy a kereskedők ruhaneművel, a fűszeresek élelmi

cikkkel, a hentesek és iparosok más kellékekkel látták el a családot.

Mivel szobabútoruk elkoboztatott, helyette a főúrnők szobájukat bebútoroztatták tiszteletük jeléül.

Egy alkalommal midőn náluk voltam, egy kövér cipésznő csaknem sírva kérte Meszlényinét, hogy fogadja el kis leányai részére ajándékát.

Kötelességüknek tartották a jó lelkű emberek a hontalan kormányzó úr családját anyagilag támogatni, mert akkor a szív beszélt a szívhez. Nem kellett parancsolni, önként jött az, mint a forrás a föld kebeléből. Szerettük őket nagyon, de nagyon, valamint emléküket tiszteljük most is.

Elbúcsúzom e kedves lények emlékétől talán örökre, mert nem tudom a hadbíró minő sorsot szánt nekem, hogy fog ítélni jövő sorsom felett.

De bármi érjen is, lelki nyugalommal tűröm, mert lelkemnek büszke örömet ad azon tudat, hogy a hazából számkivetett család légkörében éltem egykor. Legyen könnyű az idegen föld poraik felett . . .

A pártfogónő.

Ma jó nővérem meglátogatott. Az irodában az auditor előtt fél óráig szabad volt vele beszélnem. A másik fél óra anyámé volt, mert összesen csak egy órai engedélyt kapott a beszélgetésre.

Nővérem pénzt hozott szükségünk fedezésére és némi újságot a külvilágról.

Tőle hallottam, hogy egy nemeslelkű úrnő már kétszer volt kihallgatáson Albrecht főhercegnél és nejénél Hildegard főhercegnőnél anyám és én értem könyörögni. Alázattal kérte ő hercegségöket, hogy befolyásukkal siettessék ügyünket, mely mihamarább befejezést nyerjen.

Az időben Albrecht főherceg volt helytartó-parancsnok a budai várban.

Azon jólelkű úrnő közbenjárásának köszönhetem, hogy most szabad munkaszert tartanom:

kötőtűt, ollót; mert ezelőtt tétlenül ültem egész nap, az örülésig unalmasan. ·

De úgy látom, a szabadulás még messze van, mert nővéremnek magas állású egyének beszéltek, hogy ügyünket már kétszer felterjesztették Bécsbe, megkérdezni, mit tegyenek velünk, mivel csak gyanúból tartanak itt. A felségsértési bűnvád nincs bebizonyítva ellenünk.

A Bécsből jött válasz az volt, mint gyanús egyének továbbra is vizsgálati fogságban tartandók . . .

Ma egy virágbokrétával ajándékozott meg a profósné, mert kendőt hímeztem számára.

Az első virágcsokor ez, melyet hosszas fogságom alatt láttam. Kedélyem ma úgy van hangolva, hogy minden tárgynak befolyása van lényemre, így e csokornak is kétszeres hatása van reám.

A liliom soha nem tetszett fehérebbnek, mint most. Levelei márványból, illata pedig Isten házából valónak tűnt fel.

Künn a természet templomában a szabad ember csak futólagosan tekint körül, s csak egyszerűen megjegyzi a virágokról, hogy szépek,

de legyen csak valaki megfosztva annak látásától, mint én vagyok: élvezettel fogja kezébe a rég nem látott virágot.

Ha még egyszer szabad lehetek, egy virágot se tépek le, mert a természetet kifáradhatlan alkotásában megsérteni nem akarom ...

Az új-épület vendégei.

Úgy látszik, mégis érdeklődnek Budavárban az új-épületi foglyok iránt, mert tegnap fogház-vizit volt. A főparancsnok tiszti karával nézett meg bennünket. Talán személyes kíváncsiságból, vagy parancs következtében, — nem tudom. Csak azt jegyzem fel, a hogy történt.

A reggeli tisztogatás után ismét szobáinkba zárattunk. Kilenc óra után az átellenes folyosókon járkálást, zörgést, ajtónyitást, csukást hallottam.

Mi lehet az? töprenkedtem magamban a zaj közeledését hallva. A profós minden szoba lakóját megnevezte s csak azután nyitatták fel az ajtókat.

A kíváncsiság gyötört, hogy mit akarhatnak társaimmal?

Egyszer csak ajtóm elé értek. Hallottam, midőn a profós mondta: „Die junge Hochverrätherin”. Boszankodtam, elfutott a méreg.

Midőn ajtómat felnyitották, azon egy sereg katonatiszt lépett be, kik kíváncsi szemmel néztek reám.

Csak a hadbíróat ismertem közülök, hozzá léptem és németül mondtam neki — mert itt mindig németül kell beszélni — „még nincs bebizonyítva, hogy felségségsértő vagyok? Vizsgálati fogságban tartanak itt már évek óta anyámmal együtt.”

A főparancsnok kérdezte:

— Kegyed mióta van itt?

— Már két és fél éve.

— Kár érte, — monda. Még nagyon fiatal; itt el fog hervadni.

— Kegyelmes úr kérem! legyen szíves erre figyelmeztetni a hadbíró urat, hogy siettesse ügyemet.

— Kár, hogy Magyarországon a legszellemesebb nők olyan fanatikusak, olyan Kosuthyanerek.

— Kegyelmes úr! én nem fanatizmusért, hanem vélemény-különbség miatt vagyok itt.

És a kegyelmes úr félig a hadbíró felé fordulva, monda:

— Kár érte!

Azután felém fordult s kérdé:

— Szóljon mit tehetek érdekében?

— „Alázattal kérem kegyelmességedet, engedje meg, hogy míg a perünk lefolyik: anyámmal egy szobában lakhassam, kitől másfél év óta el vagyok szakítva, kit oly nagyon szeretek.”

— Kérjen mást; ez nem tőlem függ, hanem a hadbíró úrtól. Ha megteheti, meg fogja engedni, hogy együtt lakhassanak.

De bizony a hadbíró úr mindjárt reá mondta:

— Nem lehet. A fogház szabályai nem engedik, hogy egy perben levők együtt lakjanak.

Minden a régiben maradt. Elöttem áll kétes jövőmmel a börtön, melynek falai között a magány csak nehezíti lelki bánatom . . .

A ki árulónk volt.

Ma szembesítettek először árulónkkal. Midőn az auditor kérdezte tőlem: „ismeri-e ezen urat?” reá néztem; látva megtört, görnyedt alakját, inkább a szájalom, mint a bosszúság fogott el. Az az egykori délceg ifjú lesütötte előttem szemeit, nem mert reám nézni. Különben már a természettől is tévedező tekintettel bírt. Most meg a lelkiismeret furdalása bántotta. Úgy állt az auditor előtt, mintha lába gyökeret vert volna. Némelykor, ha lopva rám tekintett, az a szégyenpír, mely az arcán végig futott: árulója volt lelkének. Váltakozva kiült arcára az önvád, a lelkiismeret furdalása, hogy háládatlan volt hozzánk, hogy szembe kell állania azokkal, kiket szerencsétlenné tett.

Megnéztem, végig mértem tekintetemmel jól, azután komolyan válaszoltam:

— Én ez urat nem ismerem.

— Nem-e? Hisz ez úr volt a kegyetek lakásán. Ez úr látta kegyeteknél a lengyel emissáriust.

— Nálunk soha sem volt emissárius, csak egy menekvő, az is egy napig. Ez az úr soha sem volt nálunk. Ezt az urat én nem ismerem.

— No ne tagadja. Hiszen ő még Aradról ismeri kegyeteket, oda való születésű, ez Cs . . . ts Pista.

— Meglehet, hogy ismer valahonnan, de én nem emlékezem, hogy láttam volna valaha. Cs . . . ts Pista délceg legény volt. Ez az úr talán álnevet vett fel. Igaz, hogy gyermekkoromban járt Aradon házunkhoz egy Cs . . . ts Pista diák; fivéreim iskola- és játszótársa volt, de az olyan családból való, a melyben nincs áruló.

A mártyr-halállal kimúlt tábornok, ha most élne — kinek nevét tiszteletből elhallgatom — agyonlőné, ha tudná, hogy rokona ily elvetemedett ember lett.

— No Cs . . . ts hallja? Mit szól hozzá? Mondja hát szemébe a vádlottnak, hogy házuknál volt és látta ott a lengyel küldöncöt.

A lelkében megtört Cs . . . ts nem szólt

semmit, csak önmagával küzdött, — soká nem felelt — végre tört hangon monda:

— A kisasszony személyében csalatkoztam, csak úgy véltem, hogy ismerem. Most, hogy személyesen látom, bizonyosan mondha! torn, hogy nem ismerem, hogy házuknál soha nem voltam.

Ily módon akarta jóvá tenni hibáját a lelkében megtört, bűnbánó ember. Ezzel a szembesítés be lett fejezve.

Midőn szobámba visszakísértek, legelső dolgom volt, anyámat néhány sorral tudósítani a történekről. Figyelmeztettem, ha őt is szembesítik Cs . . . ts Pistával, el ne ismerje, hogy látta valaha. Ez legyen büntetése rosz lelkének.

Az ily papírlapokat különböző utakon szoktuk kézbesíteni. A legkomolyabb férfiak is szívesen csempézkedtek az ily esetben. A találékony emberi ész az elnyomatás által élesedik; csupa dacból módról gondolkozik, hogy mikép játszhasza ki az örök figyelmét s az erős tilalmat.

A kémrendszer dacára néha érintkezhetünk soraink által hozzánk tartozóinkkal.

Például, ha a folyosón sétál valaki, figyel-

meztetésül a börtön ajtaján egy koppanás és ha az őr nem néz oda, a kis lap a rostélyon ki lesz dugva, megnevezve, hogy kinek szól. Így megy tovább kézről-kézre rendeltetése helyéig.

Megtörténik az is, hogy az emeletről cérnán eresztik le a lapot, vigyázva, hogy az őr meg ne lássa.

Sokan kopogtatás által érintkeznek, a beütést számmal jelezve, de ez sok türelmet igényel, erre nem vállalkozom. Több éve már, hogy itt nézem az igazságszolgáltatás minden nemét. Sokat láttam és hallottam, de még többet szenvedtem.

Fiatal nő vagyok, de bő tapasztalásom haladottabb, mint e kor bármely gyermekéé.

Egyedül vagyok. Szívem fájdalma minden birtokom. Ha arra gondolok, hogy kortársaim, barátnéim szabad családi körökben mulatnak, hálókba, hangversenyekbe, színházba járnak, tárt karokkal fogadják, mindazt az élvezet, mi a szemnek gyönyört, a léleknek — pillanatra bár — boldogságot ad. — Addig míg ők az élet örömeit élvezik, én száradok mint a kóró, melyet ketté törhet az idő viharos járása.

Ma a Megváltó születését ünnepli a keresztény-világ. A gazdagok hajlékában kényelem és pompával ellátott örömnapp ez, míg a szegényeknél, ha nyomor tanyázik is, a gazdagoktól nyert alamizsna enyhíti s a Megváltónk képe előtt elmondott imájuk reményt ad lelküknek, míg az én imámat a sötét négy fal zárja el, melyben nincs karácsonfa. A kis Jézuska nem talál hozzám, nekem nem hoz örömet. Három karácson ünnepet töltöttem itt kínos egyformaságban, kérve az Istent adjon vissza szeretteimnek. Hiába vártam, hiába kerestem sorsom megoldását!

Keress, csak keress! Az életben e szó a mozgató erő. E szót rebegi a koldus, a nap-számos, az iparos, a hivatalt kereső, az apa ki családjáért fárad, a kincsvágyó s a fogságban sinlődő. — De váljon holtalálom fel én a mit elveszítettem: ifjúságomat, szabadságomat?

A világ terjedelmén mi egy ember? por, semmi! Hasonló egy buborékhoz. De én még ezeknél is kevesebb vagyok, egy akarat nélküli lény, mások kezében eszköz. Oh, ha erre gondolok, lelkem nem tud nyugodni!

Emberék, kik itt fogva tartotok, hová lett

önérzetetek, hogy nemed börtönbe dugjátok azért, hogy egy-egy ily börtönbe dugott vállán a magasba juthassatok?

A Megváltó, melynek születését ma ünnepli az egész világ, más morált irt könyvébe.

Imádkozzunk! . . . Az éjféli harangszó, mely a keresztény világ lelkét áhítatra hívja e szókat csalja ajkaimra: „és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk az ellenünk vétetteknek* . . .

Éj van, a zúgó szél csörtetve zörgeti ablakom üvegét, a sötét égboltozatról egy csillag ragyog szobámba, fénye vigaszul szolgál szívemre. Azt gondolom az Isten szeme néz reám, s felsóhajtok: mikor fogom szabadon látni az égboltozatát? Hozzám csak a képzelet száll szellem szárnyakon; bűvös tükrébe meg mutatja a múltat. Mert a jövőbe tekinteni nem merek. Irtózatos kilátás! . . .

Lelkemnek a jótékony álom ad vigaszt, visszatér családi és barátaim körébe, felkeresi mindazokat, kik egykor szerettek.

Az álom tünde képletekben száll behunytt szememre, lelkem látja a kedveseket. Csak az álom boldogít. Az ébrenlét borzasztó.

Korai öröm.

„Rabtársak! ágyúznak! Talán szabadok leszünk?” Ezt kiabáltuk egymásnak. A jó remény fejében olvasni kezdtük az ágyúlövéseket, melyet a budai várból lőttek a királyi család örömjeléül . . . Egy, kettő, három ... csak huszonegy! Tehát hercegnő és nem trónörökös született.

Reményt veszelve, könnyes szemekkel borultam asztalomra, mert csak azon esetben ígértek kegyelmet, ha trónörökös születik, de így vége reményemnek, ki tudja meddig tartanak fogva?

Miért is hibázta el a természet e magas családi örömet, mely annyi szerencsétlen szenvedőnek örömet hozott volna?

A kis dezentor.

Gyermekéveimből még egy életkép csillámlik elém, mint ködfátyol alul a napsugár. Megemlítem e családomat érdeklő ténytet.

Atyám halála után egyik fivérem nem akart tanulni, nem akart senkinek szót fogadni.

Anyám Damjanich szomszédunknak panaszkodott, kérdezte tőle, hogy mit tegyen vele?

— Adja át nekem, — monda Damjanich. Beadom a Stiftbe, majd katonát nevelnek ott belőle.

Baráti szívésségből kieszközölte, hogy az új-aradi katonaintézetbe bevegyék.

Volt öröm családunkban. Anyám elküldötte fivéremet az intézetbe, de mielőtt a kocsi, mely fivéremet elszállította, hazaért volna a rendes úton: bátyám már hon volt. Elszökött az intézetből. A Marost átúsztta s haza jött.

Damjanich megtudta, hogy mi történt,

másnap átjött hozzánk és dörgő hangjával kiáltotta:

— Te kis dezentor! köszönd, hogy apád jó barátom volt, mert most vasra verve kísértetélek vissza. Családod kedvéért magam vislek el, készülj holnap megyünk. Tőlem meg nem fogsz szökni, fogadom.

Később bátyám huszár lett. Elvitték Galíciába. Mikor a forradalom kiütött, Lenkey százados huszáraival bejött a hazát védeni. A tragikus véget ért Lenkey tábornokról az a hír szárnyalt, hogy szabadságharcunk alatt is már búskomoly volt, mert Görgey nem méltányolta áldozatkész hazafiságát. Figyelem nélkül hagyta amaz életveszélyes tettét, melylyel századát idegen földről behozta.

Sereget nem, csak rangot adott neki. A hadügyministeriumnál alkalmazta, ezzel télen-ségre kárhoztatta az áldozatkész, hős lelkű katonát.

E mellőzés nagyon bántotta. A világosvári fegyverletétele pedig elméjét megzavarta.

Az aradiak beszélték, hogy Lenkey őrülési rohamában testéről a húst rágta, ezért láncot raktak reája.

A várban létemkor mutatták a szobát, melyben a szerencsétlen utolsó óráját szenvedte.

Lenkey tábornok sorsa azért érdekel, mert bátyámat ő hozta a halál torkába.

Szülőim a Lenkey-családdal baráti viszonyban voltak. Ifjú éveikben egy faluban laktak; onnan eredt ismeretsége bátyámnak Lengyelországban Lenkey századossal. Ez ismeretség okozta, midőn 1848-ban Lenkey századával beszköött a hazát védeni.

Lenkeyvel csak egyszer beszéltem, mint tábornokkal Budavár bevétele után.

Rokonaim engem is elvittek megnézni a honfivér-áztatta romokat. Ez alkalommal Pesten a Ricinushoz címzett étteremben láttam Lenkeyt, már mint tábornokot, egy asztal mellett a szép, fiatal Woronyowszky herceggel kedélyes társalgásban.

Lenkey, midőn meglátta anyámat, oda jött hozzánk, kérdezte:

— Melyik hadtestnél van fia beosztva?

— Damjanich hadtesténél.

— Ezt szeretem! Ott jó helyre jutott.

Sajnálom, hogy a Pali gyereket elszakították tőlem. Seregem nincs! Tábornok vagyok katonák nélkül. Pedig a katona harc nélkül semmi.

A Pali gyerek derék fiú, jó katona lesz itt belőle. Majd figyelemmel kísérem.

Beszéd végeztével visszament asztaltársaihoz, v kiknek arca az öröm és dicsőségtől sugárzott.

Ez egyszeri találkozás elég volt arra, hogy a hős Lenkey arcát soha ne felejtsem el.

A feláldozott hazafi hófehér homloka gyér haja miatt a szokottnál is magasabbnak látszott, mintha várta volna a mártyr-koszorút.

Ki hitte volna amaz örvendetes ünnepély mámorában, hogy az a két nevezetes katona életpályája erőszakosan legyen kioltva?

Lenkey tábornokot, mint elmezavarodottat csendben végezték ki Aradon. Woronyovszky herceget pedig Pesten. Lenkey temetése 1850-ik év február 8-án volt, a késő esti órákban. Nyugodjanak békével!

Ha Damjanich, vagy Lenkey tábornok kezébe lett volna a hatalom letéve, kiknek arcukon a tiszta jellem, lelkükben a becsületesség, bátorság honolt: a reájok bízott seregek fegyverét nem rakták volna le soha!

Bátyámat az aldunai sereghez rendelték, mint említém, Damjanich tábornok hadtesté-

hez. Midőn bátyám Damjanichnal tisztelgett, a tábornok vállára tette kezét s tréfásan monda:

— Öcsém hallom, hogy megint szökött katona vagy, de most hazádért szöktél. Majd meglátom, bátor katona vált-e belőled?

És meg is látta, mert a rácokkal vívott csatában bátyám elesett.

Damjanich tábornok maga tudatta anyámmal a szomorú hírt. Azt írta, hogy a szegény Pali nem fog többet elszökni, mert a halál elszöktette örökre. Szent-Tamásnál esett el.

Damjanich levelét, mint ereklyét sokáig őriztük, de a házkutatás alkalmával elveszett.

Jól esik vissza gondolnom a rég elporlott nagy férfiura, a ki családom jó akarója volt . . .

Megemlítem még azon szívtelen várparancsnok esetét, mely a 13 honvédtábornokot kivégeztette Aradon, nevét elfeledtem — gondolom Bergernek hívták — lakásából épen azon percben lépett ki, midőn a lépcső alatt puska-
porrobbanás történt és a tábornok lábait anynyira megsértette, hogy le kellett vágni, — a véletlen vagy bosszú okozta-e, nem tudták, de minden esetben a nemezis műve volt. 1850-ben láttam a szétrombolt lépcsőt, még fekete volt

a füsttől. Mondták, hogy a honvédtisztek oltották el a tüzet, emberbaráti ösztönből megmentették jellenségök életét, magyaros lovagiaságból ...

A kegyelem-döfés.

Múltak az évek, a hadi törvényszék megszűnt. Helyét a „cs. kir. országos törvényszék” foglalta el, magyar születésű bírakkal. És mit meg nem tehetett a hadi-törvényszék, tények hiánya miatt: megtette a magyarokból álló bíróság: elítélt!

A hosszas kihallgatásoknak ez lett a vége. Ma hirdették ki az ítéletet, mely szórói-szóra így hangzik:

Podhorszky Mária, csanádmegyei születésű, 19 éves, catholica vallású, hajadon, ez ideig meg nem rótt egyén felségárulásban! büntett miatt a büntető törvény 58. §-a, mint felségárulásban! bűnrészes, 148. §-a szerint, tekintettel a 289. §-ra, alkalmazva a 34. §-t, büntetésül 10 évi súlyos börtönre ítéltetett.

Továbbá köteleztetik Podhorszky Mária, a

felségárlási büntetőtörvény 59-ik §-a szerint a felségárlási bűne miatt okozott költségeket egész vagyonával a státusnak megtéríteni.

Kelt Budán, Márczlus 27-én 1856.

Cs. kir. országos törvényszéki tanácsos.

Szekrényesy,

Gáll

Továbbá ki lett mondva:

„Felségárlási büntettem halálos paragrafus alá esik, de tekintetbe véve fiatalságom; kegyesen leszállított 10 évi várfogságra, belé nem számítva a már szenvedett éveket.”

Jó anyámat felmentették, mert beteges; féltek, hogy itt meg fog halni.

Oh jó anyám, tehát te szabad vagy ismét! De mi vár reád odakünn? Kifosztva, kirabolva, engem pedig fogságban tudva.

Minek nevezzem azt az érzést, mely idegeimen végig szaladt, mikor az ítélet felolvasatott előttem? Fásult dermedtség, vértfagylaló hidegség! Lelkemben nem az a megszokott, fájó érzet nyilvánult; egy más szökött előtérbe. S míg agyam bírám lelketlenségét mérlegelte: nyelvem szünetlenül a tíz évet mondta. Tíz év! ez idő alatt munkaképtelen, nyomorék, öreg leszek! Tehát semmi ez a tíz év,

hogy felette még könnyezni sem tudok? Avagy a hosszú szenvedés annyira közönyössé tette lelkemet, hogy a fájdalomnak már tolmácsa sincs? Avagy a büszkeség vett erőt rajtam, hogy bírám ne gyönyörködhessenek fájdalomban? Ezek csak sophismák! . .

Mi hát az a sajátos érzet, mely annyira fogva tartja szívemet?

Munkaképtelen, nyomorék, öreg . . .

Két hétig tartott a kihallgatás és vég-tárgyalás. Százötven pertársból leolvadt ötvenre. Részint már el lettek ítélve, részint felmentve. De hogy legyen mégis valaki, kit elítélhessenek, miután évek hosszú során át vizsgálat alatt tartottak: minket szemeltek ki áldozatul.

Fenczel kapitányné négy évi börtönre lett ítélve. A többi nyolc, tíz, tizenöt évre.

Az ítélet kihirdetése alkalmával meglett engedve, hogy Bécsbe a kegyelmi bírósághoz az ítélet ellen fellebbezhetünk. Tehát még van remény!

Szomorú korszak, mely igénytelenségéből politikai szereplőt alkot, és semmiből politikai összeesküvést fundál.

A felolvasott vádpontok koholmányon alapultak. Száz, meg száz pörirat közül a régen elítélt, vagy kiszenvedett foglyok vallomásai-ból keresték elő a vádakat. Egy láncfűzért alkottak belőle megrontásunkra. Pedig mi azokat soha sem láttuk, nem ismertük, de még híroket sem hallottuk.

Mégis ilyen téves összeköttetésbe hoztak velők. Hátha azokat a vallomásokat erőszak, vagy kislelkűség tette papírra!

Ki tudja, nem-e egy vérző szív tört meg alatta? Nagyon messze terjed teremő, képzelő tehetségök.

Például az egyik felolvasott vádpontot ide jegyzem. Szorul, szóra így hangzott:

„Több elítélt államfoglyok perirata és vallomása tanúsítja, de leginkább a külföldi hírlapokból merített adatok bizonyítják, hogy 1849. őszén a magyar menekvők Bulgária Viddin városában laktak. Azok feje Kossuth Lajos az összegyűlt néphez beszédet tartott a piacon. A beszéd tartalma az akkori külföldi hírlapokban közöltetett, melyből egy példány itt fekszik előttünk. — A hírlap fel lön mutatva mint bizonyíték.

„Kossuth beszéde biztatás volt és felhívás

a hazában élő elégedetlenekhez, hogy minden eshetőséghez legyenek elkészülve. Az elégedetlenek pedig itt benn az új forradalom elkészítésére működtek. E vád tényezőit keressük és büntetjük most.

Esztelen feltevés! Tehát egy külföldi hírlapi cikk szolgál alapul ötven ember elítéléséhez? Nem is gondoltam volna, hogy a es. kir. országos törvényszék ily leleményes legyen; tényekkel bizonyítva ott, a hol még feltevés sincs . . .

Sorsom el van döntve, az ítélet a kegyelmi bíróságnál szintén helybenhagyatott. Holnap visznek külföldre, hogy hová: nem tudom! Tehát készülődöm a hosszú útra.

De mielőtt ezt tenném, számat vetek magammal. Lelkem honom után sóvárog, — vajjon ki bírja-e a legrosszabbat: hazámtól távol lenni?

Oh, hiszen éretted szenvedek hazám. Ifjú éveimet, életem örömét mind neked áldoztam azon reményben, hogy ha egyszer elköltözöm majd oda, honnan nem lesz többé visszatérés:

testem nyugalmat talál földeden. De úgy látom e reménynek vége. Tíz év, börtönbe zárva, szenvedéssel, nekem már hosszú idő. Válgjon ki bírom-e? ....

Isten veled jó anyám, testvérem! Isten veled hazám! — még egy éjjel itt pihenek kebleden, s holnap már idegen föld, idegen lég fogad ölébe . . .

Isten! azért adtad az emberi lángészt, hogy vele oly gépet készítsenek, mely egy pillanat alatt hazájától messze röpítse a szerencsétlent?

Utazásomat öröklétűvé kívántam nyújtani, élvezendő a szabad levegőt, — de mint mesés bűvölet vonul el mellettem a tájképek változatossága, hegyek, völgyek, erdők tűnnek el a gőzös ablakai előtt, sebessen mint a gondolat, engemet messzebb, messzebb vivén szeretettejimtől ...

Most itt vagyok idegen földön, idegenek között, más szokás, más légkör . . . Még zug fejem a gőzgép zörgésétől, lelkemben látom Visegrád romjait, a Duna hulláma meg-megvillan lelki szemeim előtt, búcsút intve a hontalannak . . .

Most itt állok új börtönöm udvarán, nézve a természet szépségét. Gyönyörű az: a láthatárt köröskörül hegyek veszik körül, oly gömbölyded körben, mintha ég és láthatár egygyé olvadna és azon túl nem lenne világ!

Pedig van, az égre nézek s a nap ragyogó sugara mintha intene, nem vagy egyedül, én hazádból jövök, azok bérceit láttam, ismét eljövök . . . Boldog felhők, melyek a napot követitek, bár mehetnék én is véletek, de itt kell maradnom tíz évig!

Az útlevél.

A természet kialudta hosszas álmát, ismét tavaszodik. Nem hittem, hogy még látni fogom az idegen föld virágait, mert mióta ide hoztak, mindig beteg vagyok.

Ma pünkösdi ünnepe van. Jézus menyemenetelének emléke. Nekem is örömmel, mert egy aranygalléros úr felolvasta előttem a király kegyelmét. Közamnestiában részesültem: szabad vagyok! . . . Holnap haza mehetek.

Szabad és haza! E két szó maradt meg emlékemben. A többi beszéd, mind össze folyt előttem. Nem láttam, nem hallottam semmit, az öröm elhomályosította szemem világát, szédülni kezdtem. Megfogtak, hogy el ne essem, azt hittem, hogy meghalok. Oly váratlan, oly hirtelen jött e nem remélt jó hír.

Másnap kiadták a „Gebundene Marsch

rutte über Weisskirchen nach Pest in Ungarn.“
 Ez útlevel máig is birtokomban van. Kiadták
 podgyászomat, megnyitották előttem a kaput:
 szabad lettem! Egyedül idegen földön, mert
 társném Fenczli kapitányné, kivel egy kupé-
 ban szállítottak ide, már a tél folyamán haza
 ment.

Nem tudtam, mit tegyek, nem tudtam,
 hol van a vasút, vagy posta-ház. Elszoktam
 már annyi év óta, hogy személyesen intézke-
 jem dolgaimról; vártam, hogy tán valaki most
 is gondoskodni fog rólam. Senki sem jött
 felém. Leültem egy kőpadra, sírtam tehetet-
 lenségem felett.

Istenem! tehát az első lépés is, mely uta-
 mat a szabadba vezet: könnyeket okoz?

Egy idős úrnő ment el előttem, reám né-
 zett, azután visszafordulva kérdé, hogy miért
 sírok?

Mondtam, hogy idegen, magyarországi
 vagyok. A köz-amnestiában részesülve, haza
 megyek, de nem tudom, hol és merre van az
 indóház?

A jó lélek mindjárt ajánlkozott, hogy bér-
 kocsit hoz. Sőt többet tett: eljött velem a
 vasúthoz, jegyemet megváltotta Pozsonyig.

Elindulásom alkalmával az összes pénzem 10 firt volt, melyet még hazulról hoztam magammal, azzal utaztam vissza Pozsonyig, mivel ide államköltségen utaztam, társnémmal együtt. Hogy ott mi történik velem? mi módon utazom tovább? nem tudom!

A jó Isten örködött felettem! A pozsonyi indóháznál sápadt arcú honfitársaimat láttam, kik fogságukból kegyelem útján szintén haza utaztak.

A pozsonyi indóháznál a kondukteurnek általadtam podgyászomat, kértem sürgönyözön Pestre rokonaimnak, hogy az indóháznál pénzzel várjanak reám, mert hitelben utazom.

Visegrádnál a vár falán óriási betűkkel fel volt írva: „Isten hozott!” E felírás a királynénk üdvözetére volt, ki hazánkban utazott.

„Isten hozott!” szép jelmondat. Váljon örül-e nekem honn valaki? mert a kik ismeretek: elfeledhettek már. Oly régen vagyok távol körükből.

Nem tudom, mire megyek haza? Él-e még jó anyám? mert külföldre nem kaptam tőlük tudósítást . . .

Pozsonytól a wagonok tele voltak várfogyokkal. Az egyikbe cigányzenészek telepedtek le.

Egész utón a Rákóczy- és Klapkamarsot húzták. Pénzt nem fogadtak el, mert mint mondák: „ezek az urak rég nem hallottak magyar nótát, azért húzzuk most”.

Az állomásokon a közönség éljennel fogadott bennünket. Öröm és lelkesedés volt a viszontlátás.

Pestre érve az indóháznál engem is vártak ismerőseim; rokonom ifjú nejével. Nem ismertek fel. A négy és fél év megöregített. Testileg, lelkileg meg voltam törve.

Az első hír, melyet családomról hallottam, nagyon megszorított: jó anyámat bánatában szélhűdés érte, mikor engem külföldre vittek. Tehát nyomorék. Kevés vagyonunkat pedig elkobozták: így koldus is!

Szép kilátás vár reám: küzdés a létért. Isten adj erőt és kitartást hozzá!

Családommal történt viszontlátás után jóakaróim tanácsára Horváth Boldizsár igazságügyi miniszter úrhoz kérvényt adtam be, személyes kihallgatásért, kártérítés végett.

Befogatásunk után minden vagyonunk lakásunkon maradt, bútoraink, ruhaneműnk, ékszereink s több értékpapírjaink, melyek mind idegen kézre kerültek.

Négy és fél évi távollét után, midőn a háznál kérdezősködtünk holmink után, senki sem tudta megmondani, hogy mi történt az eltulajdonított tárgyakkal. A rendőrség gazdálkodott minden vagyonunkban.

Csekély tőkepénzünket jó nővérem lassacskán utánunk küldötte az új-épületbe.

Az igazságügyminister azt felelte a kihallgatáson: „ingóságokra nem terjed kártérítés.” Voltam magasabb helyen is kihallgatáson, de az sem vezetett eredményre.

Mehettem szélhűdött anyámmal koldulni.

Beláttam, hogy önerőre vagyok hagyatva, úgy éltem évek óta közbecsülésben, de az évek súlya s küzdelem a létért: kifárasztott. Beteges lettem, a munka nem megy már.

A közönséghez fordulok, melynek áldozatkészsége megteszi azt, a mit a legfőbb úr s a minister meg nem tett.

Most pedig béke legyen vélünk! Ne adja az ég soha, hogy a hazában ilyen szerencsétlenségek történhessenek.

Hanem a hazai törvényeink védszárnya alatt, nyugodtan élvezhessék a szent szabadság áldásait a családok és népek ezrei!